

UNIDADE 11: A PRIMEIRA GUERRA MUNDIAL

1. Introducción. A Primeira Guerra Mundial

Entre os anos 1914 e 1918 tivo lugar un conflito bélico completamente diferente aos anteriores a todos os niveis. Esta **Gran Guerra** ou **Primeira Guerra Mundial** xurdiu como consecuencia das dinámicas derivadas do Imperialismo e da Segunda Revolución Industrial, e acabou sendo antesala dun inestable período de entreguerras e da Segunda Guerra Mundial. Por primeira vez na Historia Contemporánea produciuse unha guerra de dimensións verdadeiramente mundiais, tanto pola participación de numerosos países como polo impacto económico, social e político que tivo en practicamente todo o planeta.

A nivel político, participaron todas as grandes potencias e outros países europeos, as colonias controladas por estes e outras potencias como Estados Unidos e Xapón, de xeito que non quedou ningún continente habitado que non entrase directa ou indirectamente na contenda. Os imperios coloniais mobilizaron tamén millóns de soldados procedentes de África, Asia ou Oceanía, o que reforzou o carácter global do conflito e puxo de manifesto a importancia estratéxica dos imperios coloniais europeos.

A nivel económico, as potencias mundiais orientaron a súa economía, enormemente desenvolvida pola segunda Revolución Industrial, á guerra. Isto supuxo a creación de exércitos numerosos e tecnoloxicamente moi dotados, con numerosos adiantos armamentísticos (fusís automáticos, metraladoras, tanques, aviación militar, gases tóxicos...) que farán que as baixas nas fronteiras acaden cifras nunca vistas. Este proceso deu lugar ao que se coñece como “economía de guerra”, na que o Estado interveú intensamente para dirixir a produción industrial, garantir o abastecemento do exército e controlar recursos estratéxicos como o carbón, o aceiro ou os alimentos.

A **nivel ideolóxico**, os Estados fomentarán a guerra como expresión do patriotismo a través da propaganda, exaltando a xustiza das aspiracións propias e a maldade dos seus inimigos. Isto, sumado á confianza na propia superioridade, fará que, en vésperas do conflito, boa parte da poboación dos países europeos desexase unha guerra que consideraba xusta e doada de gañar. Este optimismo inicial non tardará en desaparecer ante o horror das trincheiras. A propaganda utilizou a prensa, os carteis, o cinema e outros medios para mobilizar á poboación, reforzar a moral e xustificar o enorme esforzo humano e material que esixía o conflito.

2. Causas da Primeira Guerra Mundial

Desde o último terzo do século XIX as tensións e a conflitividade entre as potencias europeas non deixaron de aumentar, xerando un contexto de tensión política no que era inminente (e incluso desexado) un conflito a grande escala. Podemos sinalar as seguintes causas da Gran Guerra, que interactúan entre elas retroalimentándose:

2.1. Causas económicas

No contexto da Segunda Revolución Industrial, a **hexemonía económica británica** comezou a verse ameazada polo **rápido crecemento de Alemaña**, especialmente no ámbito industrial e naval, o que intensificou a rivalidade polo control do comercio marítimo. Esta competencia estendeuse tamén aos mercados internacionais e ás fontes de materias primas, nun momento no que o **capitalismo industrial** demandaba novos espazos para investir capitais e vender produtos. Ao mesmo tempo, o desenvolvemento da industria pesada, moi vinculada á produción de armamento, contribuíu a reforzar o **militarismo**, mentres que as crises económicas periódicas alimentaban a idea da expansión exterior como unha solución aos problemas internos dos Estados.

2.2. Causas derivadas do Imperialismo

A **expansión imperialista** das potencias europeas en Asia e, sobre todo, en África, xerou unha **forte competencia por territorios e recursos**, convertendo o control colonial nun símbolo de poder e prestixio internacional. Este proceso provocou **enfrentamentos diplomáticos e crises** como as marroquís de 1905 e 1911 entre Francia e Alemaña, que puxeron de manifesto a crecente tensión entre as potencias. Ademais, o Imperialismo favoreceu unha **mentalidade de rivalidade**

permanente e desconfianza, xa que os Estados se percibían como competidores directos, o que contribuíu á formación de alianzas e a unha maior predisposición ao uso da forza para resolver conflitos.

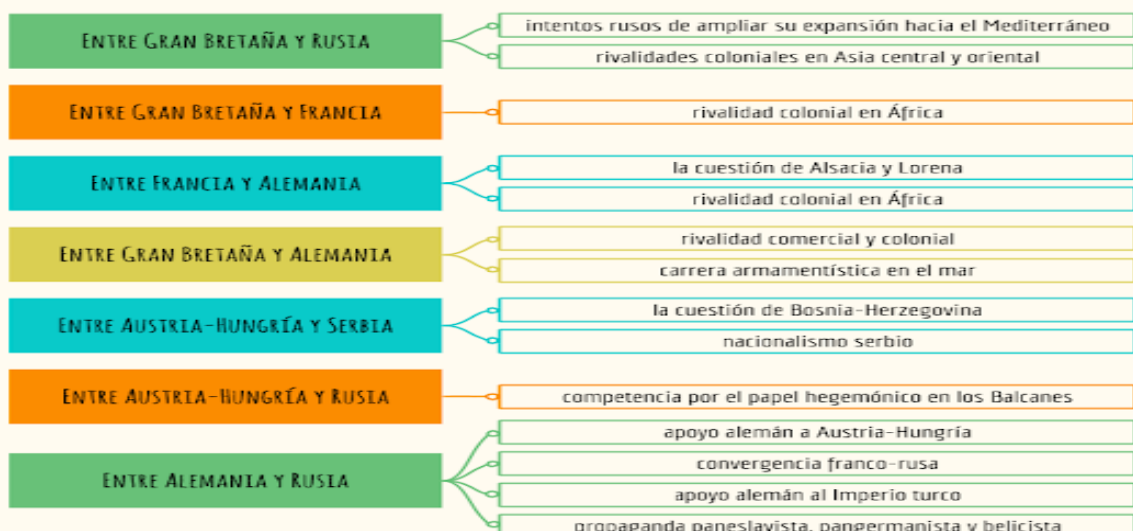
2.3. Tensións territoriais en Europa

As tensións territoriais intensificáronse en Europa debido ás reivindicacións sobre **zonas como Alsacia e Lorena**, disputadas por Francia e Alemaña, e especialmente na **área balcánica**, considerada o principal foco de inestabilidade. A desintegración do Imperio Otomano, xunto cos intereses contrapostos de potencias como Austria-Hungría, Rusia ou Alemaña, e o auxe dos nacionalismos balcánicos (serbios, croatas, eslovenos, gregos, entre outros), converteron esta rexión nun auténtico “polvorín”. As Guerras Balcánicas de 1912 e 1913 agravaron a situación ao alterar o equilibrio da zona e reforzar as aspiracións nacionalistas, mentres que o apoio de Rusia aos pobos eslavos e a oposición dos austrohúngaros incrementaban o risco dun conflito de maior escala.

2.4. Intensificación das posturas nacionalistas e patrióticas

O clima de tensión viuse reforzado pola **exaltación nacionalista e patriótica** promovida polos Estados, que difundían unha imaxe negativa dos países rivais e fomentaban o apoio social a un posible conflito. A través da educación, a prensa e a propaganda, consolidouse a idea de superioridade nacional e a necesidade de defender os intereses propios. Este contexto combinouse cun **forte militarismo**, reflectido no aumento do gasto militar e na importancia crecente dos exércitos, así como nunha carreira de armamentos que preparaba a Europa para unha guerra a gran escala e contribuía a facer cada vez máis probable o estalido do conflito.

CONFLICTOS O RIVALIDADES ENTRE POTENCIAS QUE PRECEDEN A LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

2.5. Sistema de alianzas

As rivalidades entre as potencias europeas levaron á formación de dous bloques enfrontados: a **Triple Entente (Reino Unido, Francia e Rusia)** e as **potencias centrais ou Triple Alianza (Alemaña, Imperio Austrohúngaro e Italia**, aínda que esta última cambiaría de bando posteriormente). Este sistema pretendía garantir a seguridade mediante a cooperación militar, pero na práctica aumentou a tensión internacional, xa que moitas alianzas eran secretas e xeraban desconfianza. Ademais, funcionaba como un mecanismo que obrigaba aos Estados a intervir en caso de conflito, polo que calquera crise local podía estenderse rapidamente e converterse nun enfrontamento xeneralizado.

2.6. O detonante da Primeira Guerra Mundial

Neste contexto de crecente tensión, o detonante da guerra produciuse o **28 de xuño de 1914 en Saraxevo**, co **asasinato do arquiduque Francisco Fernando, herdeiro do Imperio Austrohúngaro**, a mans de Gavrilo Princip, membro dun grupo nacionalista vinculado á organización serbia “Man Negra”. Austria-Hungría responsabilizou a Serbia e presentoulle un ultimatum cunhas duras condicións; a súa aceptación só de maneira parcial levou á declaración de guerra. A partir dese momento, activouse o sistema de alianzas: Rusia apoiou a Serbia, Alemaña a Austria-Hungría, e posteriormente Francia e o Reino Unido entraron no conflito, transformando en poucas semanas unha crise local nunha guerra de dimensión europea e mundial.

3. Evolución da Primeira Guerra Mundial

Malia o optimismo dos contendentes, pronto foi evidente que a guerra non sería o rápido conflito ao que aludía constantemente a propaganda: a formación de numerosos exércitos polo recrutamento dun grande número de soldados, a orientación das economías cara á guerra e as innovacións tecnolóxicas que se puxeron en marcha na fronte déronlle nome á Gran Guerra e convertérona nun escenario de destrución xamais visto. A guerra afectou tamén ás poboacións civís, sometidas a bombardeos, escaseza de alimentos e fortes restricións económicas. O conflito desenvolveuse en **varias fases**:

3.1. Guerra de movementos (1914)

- ➔ Na **fronte occidental**, Alemaña atacou Francia despois de invadir Luxemburgo e Bélxica. Deste xeito, en poucos días o exército alemán chegou a estar a uns 50 km de París. Este avance foi detido na batalla do **Marne** por tropas francesas e británicas. O plan alemán, coñecido como Plan Schlieffen, pretendía derrotar rapidamente a Francia para posteriormente concentrar as súas forzas contra Rusia, pero este obxectivo non foi acadado.
- ➔ Na **fronte oriental**, Rusia foi derrotada polos alemáns en **Tannenberg**, pero esta vitoria non supuxo un avance significativo xermano no territorio. Paralelamente, as tropas austrohúngaras atacaron Serbia, sen lograr obxectivos relevantes. A fronte oriental caracterizouse por movementos militares máis amplos debido á gran extensión do territorio e á menor densidade de fortificacións.

3.2. Guerra de posicións (1915-1917)

- ➔ As fronteas estabilizáronse e comezou a **guerra de trincheiras**. Os avances foron practicamente inexistentes e a un elevado custo de baixas: as ofensivas alemás de **Verdún** e franco-británica do **Somme** remataron sen que ningún dos bloques conseguise unha vitoria relevante e cun número de baixas que superou, entre ámbolos dous bandos, os dous millóns de soldados (con arredor de 600.000 mortos ou desaparecidos).

As trincheiras estendíanse ao longo de centos de quilómetros e estaban protexidas por arame, refuxios subterráneos e posicións de artillaría pesada, convertendo a fronte nun escenario de guerra estática e extremadamente mortífera para os soldados.

3.3. Crise de 1917

- ➔ Na **fronte oriental**, a **revolución bolxevique** que tivo lugar en Rusia fixo que este país solicitase o armisticio e negociase a paz con Alemaña, asinada no Tratado de Brest-Litovsk. Este tratado implicou importantes perdas territoriais para Rusia, que cedeu amplas zonas de Europa oriental baixo influencia alemá. Grazas a este acordo, os alemáns puideron orientar os seus recursos militares cara á fronte occidental, contra Francia e Gran Bretaña.
- ➔ Na **fronte occidental**, os Estados Unidos entraron na guerra no bando de Gran Bretaña e Francia, xustificando a súa decisión nos ataques dos submarinos alemáns aos seus barcos. Aportaron case un millón de soldados e abondosa subministración bélica. A entrada estadounidense foi decisiva para inclinar o equilibrio militar e económico a favor da Entente.

3.4. Fin da Gran Guerra (1918)

- ➔ Derrotadas Austria-Hungría e o Imperio Otomano, Alemaña resistiu e mesmo comezou unha derradeira ofensiva na **segunda batalla do Marne**, fracasando ante as tropas francesas, británicas e estadounidenses. Ante esta situación, tanto no exército como na sociedade xermana comezaron revoltas obreiras e protestas contra a continuación da guerra. Tamén se produciron motíns na mariña alemá e unha grave crise política no interior do país. O **temor a unha revolución** como a bolxevique rusa precipitou a decisión de poñer fin á guerra: o káiser Guillermo II abdicou, proclamouse a **República de Weimar** e o 11 de novembro de 1918 Alemaña asinou o armisticio. Remataba deste xeito a Gran Guerra.

- ➔ Os Estados Unidos buscaban a estabilidade internacional, fortalecendo as bases do liberalismo político e do capitalismo económico fronte á revolución bolxevique de Rusia. Os postulados estadounidense están recollidos nos denominados **14 puntos de Wilson**. Entre estes principios destacaban o dereito de autodeterminación dos pobos, a liberdade de comercio e navegación e a creación dunha organización internacional que garantise a paz.
- ➔ Os países europeos vencedores, especialmente Francia, querían compensacións polos cuantiosos danos sufridos, **reparacións de guerra** que debían proceder especialmente de Alemaña. Esas peticións estaban dominadas por un forte sentimento de vinganza provocado por afrentas pasadas, especialmente pola Guerra Franco-prusiana. O Reino Unido, pola súa banda, situábase nunha posición intermedia, interesado en limitar o poder alemán, pero sen provocar a súa total destrución económica.

Finalmente impúxose a postura francesa e Alemaña viuse obrigada a asinar o **Tratado de Versalles** o 28 de xuño de 1919. As condicións deste tratado, que consideraban a Alemaña e os seus aliados os únicos responsables da guerra, eran moi duras para o país xermano e serán a orixe de futuros conflitos. Resúmense nos seguintes puntos:

- ➔ Francia recuperaba as rexións fronterizas de Alsacia e Lorena.
- ➔ As posesións coloniais de Alemaña foron repartidas polos países vencedores.
- ➔ Establecíase o pagamento de elevadísimas reparacións de guerra que Alemaña debía pagar anualmente aos países vencedores.
- ➔ A rexión de Renania, fronteiriza con Francia, debía quedar completamente desmilitarizada.
- ➔ O exército alemán quedaba practicamente disolto, limitándose o poder militar de Alemaña a un número de soldados e de armamento moi reducido.
- ➔ O territorio oriental alemán quedaba dividido en dúas partes, co fin de facilitar unha saída ao mar á nova Polonia independente a través do corredor de Danzig (Gdansk).
- ➔ Ademais destas medidas, Alemaña perdeu tamén territorios en favor de Bélxica, Dinamarca e Polonia, e prohibíuselle unirse politicamente con Austria.

Estas condicións que Alemaña se viu obrigada a asinar foron **consideradas unha humillante imposición e un abuso** (“Diktat”), que acabarían espertando nos alemáns un desexo de desquite e que, xunto cunha grave crise económica, crearía no país o contexto ideal para o futuro triunfo do nacionalsocialismo de Hitler.

Ademais do Tratado de Versalles, tamén se asinaron outros tratados individuais co resto de potencias derrotadas:

- **Tratado de Saint Germain** con Austria (1919).
- **Tratado de Neuilly** con Bulgaria (1919).
- **Tratado de Trianon** con Hungría (1920).
- **Tratado de Sèvres** con Turquía (1920).

4.2. Nova orde mundial

Os tratados de paz asinados para poñer fin á Primeira Guerra Mundial estableceron unha nova orde mundial na que Europa, semidestruída, arruinada, desgastada, endebedada e esgotada mental e demograficamente, perdía a súa hexemonía en favor de potencias emerxentes como Estados Unidos ou Xapón. Este cambio marcou o inicio dun novo equilibrio internacional no que o poder económico e financeiro se desprazaba progresivamente fóra de Europa.

4.3. Consecuencias da Primeira Guerra Mundial

- **Consecuencias políticas:** o mapa político europeo foi profundamente transformado, aplicándose en teoría o principio de autodeterminación nacional defendido por Wilson, aínda que na práctica moitas fronteiras foron trazadas atendendo aos intereses das potencias vencedoras. Esta reorganización territorial provocou unha gran inestabilidade política en Europa central e oriental durante o período de entreguerras:
- ✓ **Desaparición das grandes dinastías e desintegración dos antigos imperios derrotados**, como o Otomano, que limitou o seu territorio a Turquía e foi rodeado de protectorados tutelados por ingleses e franceses, como Iraq, Siria, Líbano ou Palestina. Tamén o Imperio Austrohúngaro viu como Austria se convertía nunha pequena república sen saída ao mar e xurdían novos Estados ao seu redor, como Hungría, Checoslovaquia ou Iugoslavia. Pola súa banda, Alemaña perdeu unha importante parte do seu territorio, sobre todo na parte oriental.

- ✓ **Illamento da Unión de Repúblicas Socialistas Soviéticas (a URSS)**, que era considerada un perigo polos sistemas liberais europeos. Para iso, e a modo de tapón, créanse novos países independentes como Polonia, Finlandia, Estonia, Letonia ou Lituania.

Unha das consecuencias destas modificacións territoriais foi que importantes núcleos de poboación quedasen dentro das fronteiras de Estados distintos á súa etnia ou cultura (por exemplo, alemáns baixo dominio checoslovaco ou húngaros en Romanía). Polo tanto, ao tentar solucionar os problemas dunhas nacionalidades, xerábanse posteriores conflitos.

- ✓ A presión do presidente norteamericano Woodrow Wilson impulsou a creación da **Sociedade de Nacións**, con sé en Xenebra (Suiza). O seu obxectivo era manter a paz e resolver os conflitos entre países mediante negociacións. Sen embargo, a súa eficacia foi moi limitada, xa que non estaban presentes países como Rusia, Alemaña, Italia ou o mesmo Estados Unidos, cuxo Congreso rexeitou a súa incorporación.

→ **Consecuencias sociais:** foron moi variadas, e acabaron por converterse en xerme de novos conflitos e do triunfo de ideoloxías totalitarias:

- ✓ As propias **cifras do conflito** amosan o calado que tivo para a sociedade da época: 65 millóns de persoas mobilizadas, 10 millóns de mortos, 2 millóns de viúvas, 4 millóns de orfos... A iso engadíronse os millóns de feridos, mutilados e desaparecidos. Ademais, a poboación europea sufriu moito na recuperación, debido á gran mortalidade e ao descenso da natalidade e a man de obra.
- ✓ O empobrecemento da poboación provocou fortes **tensións sociais** nos países afectados.
- ✓ As **mulleres**, que conseguiran certos avances de carácter social durante o conflito, **experimentaron un retroceso social** ao finalizar a guerra. Ao volver incorporarse ao mundo laboral os homes, desprazáronas de novo ao ámbito doméstico.

Ademais, a experiencia traumática da guerra xerou unha profunda crise de valores na sociedade europea, reflectida na cultura, na arte e no pensamento da época.

→ **Consecuencias económicas:** a destrución material en Europa foi brutal en cidades, campos, fábricas e infraestruturas, especialmente en países como Francia, Bélxica e norte de Italia, onde tiveron lugar a maior parte dos combates. As debilitadas economías europeas atopáronse así con moitas dificultades para a súa reconstrución:

- ✓ **Aumentouse a débeda pública** debido á maior emisión de moeda, o cal provocou unha forte inflación.
- ✓ Os países europeos tiveron que solicitar **grandes préstamos**, recorrendo sistematicamente ao endebedamento.
- ✓ O gran beneficiado da situación europea foron os **Estados Unidos**, convertidos no máximo provedor de recursos e produtos industriais e maior prestamista. Estados Unidos viviu neste momento a súa época máis dourada (os “felices anos vinte”) e converteuse na **primeira potencia económica mundial**.

Esta situación de endebedamento, inflación e dificultades produtivas condicionaría a evolución económica europea durante toda a década de 1920 e contribuiría á inestabilidade que desembocaría na crise económica de 1929.